

SIGNIFICACIÓ DE L'ESCOLA CATALANA EN EL SEGLE XXI

Joaquim Arenas i Sampera
Societat Catalana de Pedagogia

RESUM

Catalunya posseeix un model educatiu propi, forjat en un pensament pedagògic concret al llarg dels segles i concretat a la fi del segle XIX. Algunes característiques d'aquest model educatiu són, segons l'autor, que l'escola i tota l'educació s'administra en llengua catalana i partint de continguts catalans; la prioritització de la formació de les persones per damunt de la instrucció, tot fent de les matèries a aprendre instruments educatius, i l'administració dels mateixos instruments a tots els alumnes, autòctons i nouvinguts, a fi que es puguin desenvolupar amb les mateixes oportunitats en el futur. I l'oferiment d'un model únic vàlid d'educació per a tots els ciutadans i que és acceptat per la majoria absoluta a fi de formar ciutadans per a un país concret que es diu Catalunya. Quant als mestres, l'autor, a més de la seva capacitat professional, els demana la consciència de ser formadors d'uns futurs ciutadans d'un país en fase de recobrament, els quals ciutadans han de disposar d'una consistència moral i intel·lectual prou ferma per afrontar els reptes de la nova Europa, per a la qual *l'escola catalana en llengua i continguts i d'actituds positives quant a la catalanitat*, és a dir, el model educatiu català, continua sent de plena validesa.

PARAULES CLAU: escola catalana, sistema educatiu, programa d'immersió lingüística, educació intercultural.

THE SIGNIFICANCE OF THE CATALAN SCHOOL IN THE 21ST CENTURY

ABSTRACT

Catalonia has its own education system, elaborated according to sound pedagogical principles over the centuries and consolidated in the late 19th century. According to the author, the characteristics of the Catalan education system include: a Catalan curriculum dispensed in the Catalan language; learning privileged over teaching, with school subjects used as pedagogical tools; a single curriculum taught to all pupils, whether of Catalan origin or otherwise, giving everyone the same chances in life; and a single pedagogical

model for all citizens, accepted by an absolute majority, that aims to form citizens in the particular country called Catalonia. The author calls on teachers to go beyond professional competence and become aware of their responsibilities in forming citizens who are morally and intellectually sound and strong enough to face the challenges of the new Europe. *Schooling in Catalan, a Catalan curriculum in the Catalan language that instils values of 'Catalanness'*: the Catalan pedagogical model is more valid than ever.

KEY WORDS: catalan school, educative system, linguistic immersion program, intercultural education.

L'existència d'una línia catalana de pensament pedagògic sembla una qüestió innegable a hores d'ara. El seu vivent perllongat i la persistència de la seva aplicació a les aules i a les escoles fins avui mateix ens ha fet, a molts de nosaltres, observadors i constructors alhora d'una manera de fer escola, d'un tractament adequat a cada personalitat de l'alumne i d'una forma d'entendre l'educació catalana com allò més preuat que podíem transmetre a les noves generacions de mestres i de ciutadans, aquests darrers tant autòctons com nouvinguts, sense necessitat de contraposar mai el model d'escola pròpia, basat en els trets nacionals inherents al poble català, a l'impuls de la interculturalitat, ja que aquesta no és altra cosa que la pedagogia de la immigració, segons creiem que s'ha d'entendre.

Gosaríem dir que l'educació d'aquest país, inspirada en el pensament pedagògic català, almenys en una gran part, s'ha avançat en el temps i que el model educatiu que ha concebut i que es fa present avui dia a les escoles i als instituts no s'encongeix davant les expectatives d'un món actual que canvia vertiginosament, que s'intercomunica de manera impressionant a causa de la globalització i els seus efectes, ni s'encongeix tampoc davant dels fluxos humans que es produeixen persistentment.

EXPRESSIÓ I CONCEPTE

Aquest escrit tractarà, doncs, de la importància de l'aplicació del concepte de l'escola catalana en el segle que som i que tants reptes ofereix en tots els àmbits de la societat, en què l'educació no n'és pas una excepció. És un concepte, el d'escola catalana, heretat del segle XIX i que ha anat fent camí sense defallença fins als nostres dies, encara que les seves arrels s'aprofundeixin en temps molt endarrerits de la nostra història.

L'expressió *escola catalana*, en qualitat de model educatiu, ha presentat diverses interpretacions. Una, de base netament administrativa, afirmaria que tota escola establerta a Catalunya és catalana; l'altra interpretació seria aquella

que l'entendria com el model educatiu català per antonomàsia, que desenvolupa la seva tasca escolar basant-se en la llengua i els continguts catalans i les actituds afavoridores de la catalanitat. D'altres, passant per formulacions més constringents, l'aplicarien també a centres concrets d'ensenyament bilingüe estrictes segons la llengua habitual de cada nen. I encara trobaríem qui igualment l'esmentaria, com a model propi, per a aquelles escoles que farien una part de l'ensenyament en català a més de l'aprenentatge d'aquesta llengua, o fins i tot, en què la llengua catalana tan sols hi fos present com a matèria curricular.

De fet, des dels anys cinquanta fins als darrers setanta, totes aquestes circumstàncies eren presents a Catalunya en els temps immediatament anteriors a la democràcia. És cert que força d'aquestes tipologies reclamaven o s'atribuïen la denominació d'escola catalana per a llurs realitats escolars diverses. Una situació absolutament comprensible a causa de la clandestinitat dels projectes escolars que, amb major o menor grau, utilitzaven la llengua catalana i introduïen elements programàtics referits a l'entorn i al país en general, no sense perill a causa de les prohibicions i amb un gran esforç i dedicació admirable. I, sobretot, educaven amb una pedagogia nova, experimental i que s'agombolava amb la responsabilitat dels sectors intervinents en una majoria de casos.

Així, doncs, com que hem de desenvolupar la significació de l'escola catalana en el segle XXI al llarg d'aquest article, ens sembla del tot necessari aclarir què cal entendre per escola catalana des de la perspectiva de l'autor d'aquestes pàgines. Quan diem *escola catalana* no fem referència a cap mètode ni a cap llei o norma. Volem referir-nos a un terme clarament polític, de política educativa, en el sentit genuí de la paraula, referit a la «polis», i, per tant, element bàsic de la constitució de la ciutat, de l'organització de la vida dels ciutadans. Com que el concepte d'escola catalana va lligat, des dels seus inicis, al moviment de renovació pedagògica de l'Escola Nova, mai no s'ha identificat amb cap metodologia concreta; ja Adolphe Ferrière declarava que les escoles noves no tenen mètode propi, quan se li preguntava sobre aquesta qüestió (1899).

En conseqüència, el concepte d'escola catalana que pretenem significar és el definit com aquell que, fruit de la voluntat col·lectiva del poble, es realitza en llengua catalana i es basa en els continguts pedagògics propis programats per als mestres i professors per a llur formació segons la nostra història pedagògica, en els coneixements de les ciències de l'educació emmarcats en àmbits internacionals i en els continguts programàtics que els alumnes han de fer seus, els quals arrenquen de la realitat catalana per estendre's a les realitats culturals del món. El model més definit d'escola catalana l'hem d'agrair al pedagog Alexandre Galí, que el va exposar als primers anys trenta al Centre de Lectura de Reus, concretament l'any 1932.

Tot plegat ens fa arribar a la definició ja coneguda. Ens referirem a l'escola catalana en llengua i continguts catalans i fomentadora d'actituds afavoridores de la catalanitat.

Els principis bàsics de l'*escola catalana* —d'ara endavant l'escriurem en cursiva— són prou coneguts. S'han explanat a bastament en diversos àmbits del món educatiu abans de la democràcia, i una vegada restablerta la Generalitat de Catalunya, el Govern català (1978) la va adoptar com el model educatiu propi per als centres docents de Catalunya, i se n'ha universalitzat a pleret el coneixement i l'aplicació a casa nostra.

VALIDESA PER A AHIR I AVUI

Tot amb tot, no serà balder recordar en aquesta ocasió també els principis fonamentals de l'*escola catalana* i les línies mestres que la conformen. I que li atorguen una validesa vers el futur, tot i el trasbals que experimenta la nova societat europea i els valors canviants que volen agombolar el nostre col·lectiu humà.

Així, el model educatiu català anomenat *escola catalana* és aquell que es realitza en llengua i continguts catalans i actituds cíviques positives, com ja s'ha dit, i que, com a projecte pedagògic, proporciona a tots els nois i noies el mateix contingut educatiu, siguin autòctons o no, a fi que tots es puguin desenvolupar en les mateixes condicions en la nostra societat o en qualsevol situació nova que es puguin trobar, i que fa del català l'ànima de tota acció educativa i el vincle d'igualtat per a tots els alumnes, avalador de la pertinença al poble català, la qual cosa els ha de permetre, quan escaigui, escometre la realitat globalitzadora amb personalitat definida i amb una referència concreta.

I, en aquest sentit, presenta dos aspectes rellevants heretats de la seva tradició tant pel que fa a la formació de mestres com pel que es refereix a l'educació de nois i noies: *no és tant important que s'ensenyi com que s'aprengui*. Quan es diu en el paràgraf anterior «proporciona a tots els nois i noies el mateix contingut educatiu», també és abellidor entendre allò que igualment expressa, és a dir, *augmentar les probabilitats* perquè es captin, els alumnes, és clar, com considerem desitjable que ho facin i aprenguin allò que estem convençuts que els ha de ser útil, i això és igualment vàlid per als docents en llur activitat d'actualització.

I consegüentment, aquesta *escola catalana* ha de fer ciutadans integrats en la societat on viuen, arrelats al país i capaços d'estimar-lo i de transformar-lo, amb un coneixement ampli del món que els permeti interpretar-lo. I davant de

l'esclat de la globalització econòmica i tecnocràtica del planeta, doncs, aquests futurs ciutadans integrats han de saber qui som, on som i què hem estat i quins són els valors que hem heretat els catalans de generació en generació (Torralba, 2008). És essencial fer memòria del passat per construir amb solidesa el futur. Un esdevenidor que ha de ser assumit per tothom, sense exclusió.

LA INTERCULTURALITAT, PRESENT DE SEMPRE

Perquè aquest principi sigui practicable, l'*escola catalana* haurà d'estar inserida en el medi i en l'entorn perquè partint del que el nen és, aquest pugui desenvolupar les seves possibilitats. I així és com es pot arribar a la integració de tots els infants i els pares de Catalunya en una sola comunitat, com una voluntat col·lectiva, el vincle més sensible de la qual sigui el català, la llengua comuna, fomentada també entre les famílies des del mateix centre educatiu.

La feina pedagògica quant a la interculturalitat, fent referència a pares i alumnes arribats d'altres països, l'*escola catalana* l'ha practicada amb una gran obertura basada en el coneixement de llurs cultures, exercici que no li ha vingut de nou perquè des de sempre el model català d'educació ha propiciat el coneixement universal de cultures i l'interès per la seva ubicació en el planeta, això sí, tenint per punt d'arrencada allò que és propi de la nostra identitat. L'educació per a la interculturalitat no s'ha convertit mai en un element que presideix l'obra educativa, ja que s'ha entès que la pedagogia de la diversitat cultural era la interculturalitat mateixa. Car un diàleg entre cultures és també un diàleg entre valors. Fa esfereir la lleugeresa i la superficialitat d'alguns tractaments de la interculturalitat que pretenen afavorir la cohesió social, quan la llengua, per la seva essència, és i ha de ser el gran factor aglutinador dels homes, de les dones i dels infants d'aquest poble.

L'EUROPA QUE ES DEFINEIX I L'EDUCACIÓ QUE SE'N DERIVA

En relació amb el que acabem d'exposar en les línies anteriors, s'imposa convidar a reflexionar i a assumir plenament el seu contingut, ja que aquest «món que hauran d'interpretar» els ciutadans objectes d'educació no és cap altre que aquell que s'insereix, si més no en part ben significada i propera, al que definí el Consell Europeu, a Lisboa l'any 2000, en els objectius educatius que va perfilar per al segle XXI. I deien: «Volem aconseguir una Europa amb economia

basada en el coneixement, que sigui la més competitiva i dinàmica del món, capaç de tenir un creixement sostenible amb més i millors feines i amb una cohesió social més gran.»

Cal considerar que la formulació del model català d'educació que expliquem no és fruit d'una improvisació, ben a la inversa, ha estat fruit d'una gestació de segles i que s'ha inspirat en els grans pensadors del nostre poble quan s'han referit a qüestions educatives en llurs obres, alguns dels quals han tingut gran incidència a Europa, com poden ser Ramon Llull i Francesc Eiximenis a l'edat mitjana; Joan Lluís Vives, al Renaixement; Baldiri Reixac, en plena època del Barroc, i Francesc Flos i Calcat, com un esplet de la Renaixença. A ell devem la denominació i el sentit profund de l'expressió *escola catalana*, com a prototipus d'educació del nostre país. Ja més a prop dels nostres dies, podem fer esment també dels grans pedagogs, dels estudis i de les pràctiques dels quals encara vivim en gran part els qui ens hem dedicat o els qui es dediquen a educar nois i noies des d'una perspectiva de construir una societat identificada i a la qual se sentin orgullosos de pertànyer, i que són Pau Vila, Alexandre Galí, Josepa Herrera, Artur Martorell, Joan Bardina, Narcisa Freixas, Sara Llorens, Joaquim Xirau i Pere Vergés.

No hi són tots, i fem una relació parcial de certs noms propis amb l'esperança que algun lector d'aquestes lletres, possible novençà en les arts educatives, no pugui resistir la temptació i cerqui documentació a fi de conèixer l'obra i el pensament d'aquests artífexs del nostre model educatiu i n'ampliï aquest breu inventari.

CAL TENIR PRESENT, ARA COM MAI, EL CONTINGUT GLOBAL DEL NOSTRE MODEL EDUCATIU

El nostre poble es troba en un moment complex per moltes circumstàncies, no solament per l'afluència de la immigració estrangera, sinó sobretot per un sentit de variació i de provisionalitat que ho inunda tot, com si els valors d'ahir ja no fossin vàlids per a avui. Catalunya no està al marge de la transformació general de valors que pateix Europa. I l'escola, no podem oblidar que forma part del poble, que és objecte d'aquesta circumstància, que viu i que potser pateix, i que per superar-la li cal un ideari, un projecte educatiu clar, basat en la catalanitat de l'ensenyament, la qual sempre ha anteposat determinadament el valor de l'educació per sobre del de la instrucció (Vila, 1979), fent de les matèries a aprendre instruments educatius, en l'afany de basar l'ensenyament en les necessitats dels alumnes per augmentar, com s'ha indicat, les probabilitats de llur èxit.

És per això que actualment, i potser com mai, esdevé una exigència bàsica per als mestres, per als professors i per a l'Administració educativa fer memòria del passat i recordar l'entusiasme educatiu que es produí en diverses etapes temporals força anteriors i també en més properes, com s'esdevingué als anys vuitanta i noranta, tant en els centres educatius com en els diversos estaments dependents del Govern autònom.

Creiem que seria massa còmode deixar-se portar pel corrent de la variació, fins i tot innovar contínuament, volent aplicar projectes i activitats nous adreçats a l'escola que sovint, amb la precipitació amb què potser es generarien, n'arraconarien d'anteriors de ben productius i d'una validesa indiscutible, i que no acabarien potser de satisfer les expectatives que generaven els establerts amb anterioritat.

I s'imposa fer memòria del contingut global de l'*escola catalana*, forjadora d'homes i dones per a un país concret, com ens recorda modernament Neil Postman (2000), quan parla de la funció de l'educació.

Ens trobem en un moment històric en què encara, o ara més que mai, es tracta de donar forma i entitat a la personalitat individual i col·lectiva de Catalunya en aquesta nova Europa i en el món sencer.

I quant al professorat, cal remarcar, en la línia d'*escola catalana* que anem exposant, que, a hores d'ara, cal no només ser un bon mestre, un bon professor, sinó que a més cal formar catalans, gent que de veritat sigui adequada a la tasca de redreçament col·lectiu per inserir-nos amb validesa en l'Europa dels pobles i dels estats, i per aconseguir aquesta fita s'ha de maldar sobretot perquè la nostra institució escolar continuï formant la personalitat dels nois i noies sense defallença.

La nostra tradició pedagògica ha prioritzat, igualment, formar persones senceres amb consistència suficient amb estructura humana ben sòlida, per tal que tinguin la representació necessària i puguin exercir la funció a què estan destinats en qualitat de ciutadans. En poques paraules, i atenent la teoria d'Alexandre Galí, s'ha entès que calia formar persones senceres com a conseqüència d'una educació integral.

Al cap i a la fi, en la definició del Consell Europeu de l'any 2000, suara esmentada, el que s'hi diu és quin model de societat es vol, que s'engloba en tres idees: aquesta és la mena de persona que ens sembla desitjable, aquesta és la mena de capteniment que ens sembla desitjable i aquesta és la mena de societat que ens sembla desitjable (Marina, 2007). La resposta per a cada una d'aquestes idees la trobem en els pressupòsits del prototipus d'escola que hem anat desgranant.

S'IMPOSA CONSIDERAR LES DIRECTRIUS ECONÒMIQUES EUROPEES

S'hi parla, també, d'una economia sostenible; tanmateix, però, en l'època del capitalisme flexible, en la qual la feina fixa, és a dir, el treball estable, està en via d'extinció o gairebé, i en què aquest concepte de capitalisme vol dir que tot ha de ser molt acomodatiu, això, tan senzill d'escriure, pot conduir a un desarrrelament inhumà i a un menfotisme que propiciï una inconsciència generalitzada, ja que res no lliga a res i es pot arribar a no saber on ni en què hom treballarà i, no massa a la llarga, amb qui hom haurà de conviure.

D'aquí ve la gran actualitat dels continguts educatius de l'*escola catalana* i del pregon servei que pot fer i fa al nostre poble en preparar els nois i noies perquè tinguin totes les oportunitats possibles en l'aspecte personal, *mens sana in corpore sano*, i en el de pertinença col·lectiva per afrontar la realitat del futur. Aquesta voluntat de servei pregon mai no s'ha expressat en la materialització de grans recursos. La planificació de l'*escola catalana* s'ha concretat, en l'aspecte material i organitzatiu, en la bona gestió. Recordem que en els resultats i consideracions dels Programs of International Student Assessment (PISA) s'exposa que no sempre hi ha concordança entre la inversió econòmica feta en educació, en qualsevol dels països on s'han administrat aquests programes avaluadors, i l'eficiència dels sistemes educatius. Entre inversió i eficàcia hi ha el factor gestió. Importantíssim perquè demana lucidesa política i administrativa. Algunes realitzacions aplicades en l'àmbit educatiu a casa nostra en els darrers temps en poden ser un exemple, particular si es vol, però clar.

L'EDUCACIÓ COM A SISTEMA. NECESSITAT DE LUCIDESA

No puc deixar de recordar, quan arribo a aquest punt del treball, el doctor Alexandre Sanvisens, catedràtic de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, el qual ens va iniciar, per cert apassionadament, en la teoria dels sistemes. Va ser un innovador en aquest sentit. Perquè, en definitiva, així com tot no s'acaba abocant grans despeses en l'educació, tampoc s'arreglen les coses pensant i actuant com si tot s'hagués de refer. Som del parer que cal que l'educació es concebi com un sistema obert, i un sistema d'aquesta índole és una organització en la qual actuen tots els elements alhora, nous i vells. I tots s'hi tenen en compte. És evident que sempre és millorable l'educació i que cal renovar-la, però si hom intentés fer-hi foc nou, trencaria el sistema. I seria tant, o ha estat tant en certs moments i ocasions viscuts recentment, com canviar-ho tot perquè no canviï res

o canviar-ho tot per no aconseguir cap avanç positiu. I davant del repte d'una Europa basada en una economia del coneixement i en la competitivitat, no és aconsellable malversar el temps.

LA SERENOR, UN ELEMENT INHERENT AL MODEL EDUCATIU CATALÀ

El corrent pedagògic renovador encapçalat per Ferrière va quallar en nombroses realitats arreu d'Europa, totes amb el mateix «generós anhel que senten els qui estimen la infantesa i la humanitat d'alliberar la primera part per tal de regenerar la segona», en paraules d'Artur Martorell. Unes es van anomenar Escola Activa, altres Escola Nova o Escola Serena.

Veiem en aquesta darrera denominació un sentit especial, perquè si alguna cosa ha de mantenir, entre moltes, l'*escola catalana* d'avui és la serenor. Només amb assossec i aplom creiem que es pot realitzar una tasca pedagògica fructuosa en relació amb els objectius de l'ensenyament català en el moment que vivim. Dit d'una altra manera, tan sols amb serenor es pot fer realitat una educació integral de les persones en els paràmetres que necessita actualment el nostre poble.

L'evolució socioafectiva del nen, tan treballada de sempre en el nostre model educatiu propi, és a dir, com l'alumne va adquirint les pautes de regulació de la pròpia conducta, com es relaciona amb els altres, com adquireix valors morals i ètics, necessita aquesta serenor, com també espais de reflexió, tan inherents al model educatiu català. Actualment diríem que es fa difícil la reflexió a l'escola: la intervenció de diversos i nombrosos mestres a la classe d'alumnes en edats primerenques o en els ensenyaments secundaris mateixos sovint fa que el tutor d'aula disposi d'espais temporals ben minsos per relacionar-se amb els seus alumnes; els horaris de cada classe, amb freqüència desgavellats, que prioritzen l'organització horària dels mestres a causa de la introducció de la sisena hora a l'escola pública per damunt de la distribució lògica al llarg de la jornada de les matèries a aprendre en funció de l'espai temporal més adequat per al contingut de cada una. Ens podem trobar amb classes de matemàtiques i de llengua a primera hora de la tarda i amb classes de manualitats a primera hora del matí.

Res d'això no ajuda a la serena reflexió, no col·labora a construir l'*escola catalana* que ha de preparar els nostres alumnes per fer front a les exigències del món actual. I encara que els mestres i els professors siguin conscients que parlar d'educació és parlar d'intel·ligència pràctica aplicada a la seva funció i d'in-

tel·ligència pràctica a desenvolupar en els seus educands, entesa aquesta com el contingent de recursos generals de què els escolars han de disposar per fer front a les noves situacions o problemes que la vida els vagi fornint i que poden ser gairebé sempre de caràcter pràctic (Marina, 2007), els mestres, doncs, veuen massa sovint amb cert desànim la seva funció educativa limitada a proporcionar una educació basada en la intel·ligència teòrica que resol problemes, teòrics tanmateix, amb una solució suposada de caire especulatiu, aïllada sovint, però, de la realitat que es pugui viure, sempre tan canviant.

Tant en l'educació primària com en la secundària hi hagut i hi ha models abundosos de centres que han sabut aplicar a l'educació el model d'*escola catalana*, i cap dels aspectes que hem explicat sobre el seu contingut pedagògic els va ser o els és aliè.

DARRERA REFLEXIÓ

L'exemple de nombrosos centres públics i d'iniciativa social d'abans de la Guerra Civil que aplicaven l'esperit renovador ple de catalanitat amb models que avui encara són referència és exponent de les qualitats del model d'*escola catalana*, que va tenir una gran validesa per a la societat d'aquell temps i que continua tenint avui que, ja generalitzat el model educatiu català des dels òrgans de govern (1978), trobem abundoses realitats escolars, moltes més que als primers anys quaranta del segle XX, les quals, salvant esculls i fent front a les noves circumstàncies, demostren la validesa del model d'*escola catalana* en l'aplicació dels seus pressupòsits de cara al present i amb vista al futur.

És evident que el sistema educatiu, o la xarxa d'escoles de Catalunya, anomenem-la com vulguem, no pot arranjar per si sola tota la problemàtica complexa d'un país. Si tenim en compte, però, la necessària coresponsabilitat en educació, que implica tants i tants sectors de la societat, palesarem sense massa sorpresa la capacitat de renovació cívica i social de l'escola de Catalunya i l'aptitud que demostra per afrontar els temps venidors amb les capacitats de què els ciutadans hem de disposar per viure tal com som en un món canviant, ple de provisionalitat i mancat de valors en tants aspectes.

BIBLIOGRAFIA

ARENAS I SAMPERA, Joaquim. *Assaigs contemporanis*. Barcelona: La Llar del Llibre, 1991.
— *Qüestions d'ahir, qüestions d'avui*. Barcelona: Mediterrània, 2008.

- DURAN, Lluís. *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Barcelona: Afers, 1997.
- Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* [Vic], núm. 4 (1999-2000). [Eumo]
- EIXIMENIS, Francesc. *Llibres, mestres i sermons: antologia de textos: Ed. a cura de D. Guixeres i X. Renedo: Estudis introductoris de X. Renedo*. Barcelona: Barcino, 2005.
- Escola Catalana, ahir i avui*. Òmnium Cultural. DEC. Sant Boi de Llobregat: El Mall, 1979.
- GALÍ, Alexandre. *Escrips pedagògics*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1990.
- MARINA, José Antonio. «L'educació del futur». A: *Reflexions i propostes per una educació renovada*. Barcelona: Centre d'Estudis Jordi Pujol, 2008, p. 17-43.
- MARTORELL, Artur. *Com realitzar pràcticament una escola nova*. Sant Boi de Llobregat: El Mall, 1978.
- POSTMAN, Neil. *Fi de l'educació: Una redefinició del valor de l'escola*. Vic: Eumo, 2000.
- TORRALBA, F. «La xarxa de coresponsabilitats educatives». A: *Reflexions i propostes per una educació renovada*. Barcelona: Centre d'Estudis Jordi Pujol 2008, p. 45-84.
- VERTECCHI, Benedetto. *Les paraules de la Nova Escola*. Barcelona: La Llar del Llibre, 1988.
- VILA, Pau. *Assaig de recordança i de crítica del que fou l'Escola Horaciana*. Sant Boi de Llobregat: El Mall, 1979.

